

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/59

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

TÜRKİYE' DE YOKSULLUK: BÖLGESEL FARKLILIKLAR VE YOKSULLUĞUN PROFİLİ

M. Nejat Coşkun

Bu çalışma "BÖLGESEL GELİŞME STRATEJİLERİ VE AKDENİZ EKONOMİSİ", başlığı ile Prof. Dr. Haluk Erolat editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Ağustos, 2012

Türkiye’de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili

M. Nejat Coşkun*

1. Giriş

Yoksulluk ekonomik, sosyal ve politik boyutları olan ve bir birleriyle iç içe geçen bir olgudur. Ekonomik boyutunu gelir, üretim, bölüşüm, mal ve hizmetlere erişim, temel gereksinmelerin (barınma, sağlık, eğitim) karşılanması; sosyal boyutunu toplumsal kesimler-sınıflar arası ilişkiler, çeşitli sosyal gruplara katılım, toplumsal cinsiyet, etnik ve ırksal farklılık; politik boyutunu insan hakları ve politik haklar (kişisel güvenlik, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, siyasal katılım ve fırsat eşitliği vb.) oluşturur. Ekonomik, sosyal ve politik boyutlar birbirleriyle ilişkili ve bütünlüktedir. İş güvencesinin yokluğu, düşük ücret ve uzun dönemde süregelen işsizlik ekonomik marjinalleşmeyi; sosyal bağların ve sosyal katılım fırsatının kaybolması sosyal marjinalleşmeyi; siyasal katılımdan ve etki sürecinden uzaklaşma politik marjinalleşmeyi yaratarak yoksullaşma sürecine katkıda bulunmaktadır. Yoksulluğu “yapısal” ve “sosyoekonomik” etkenlerin yanı sıra “kişisel” nitelikler (yetenek, uyum, disiplin vb.) ile açıklamak da olasıdır. Yoksulluğun nedenleri, yapısı ve ölçümü ile ilgili görüşler zaman içinde değişime uğrayabileceği gibi herkesin görüş birliğine vardığı ortak kabul edilebilen bir tanımı da yoktur.

Türkiye’de modernleşme, sanayileşme ve kalkınma ile yoksulluk zaman içerisinde farklılaşma gösterse de her dönemde bir sorun olarak var olmuştur. Ekonomik konjonktüre bağlı olarak kriz dönemlerinde ağırlaşan yoksullukla mücadele artan bir önemle Türkiye ekonomisinin gündeminde yer almaktadır. Bununla paralel olarak son yıllarda yoksullukla ilgili çalışmalarda artış görülmektedir.¹ Yoksulluğun ne ve yoksulun kim olduğuna ilişkin tanımların yapılması, yoksulluğun profilinin çıkarılması ve zaman içindeki değişiminin

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, İktisat Bölümü

¹ Türkiyede yoksullukla ilgili bazı çalışmalar: Celasun (1986), Dumanlı (1996), Dansuk (1997), Erdoğan (2000), TÜSİAD (2000), Şenses (2001), Başaran (2004).

izlenmesi, sorunun anlaşılması ve yoksullukla mücadelede uygulanacak politikaların oluşturulması açısından önemlidir. Neo-Liberal politikalarla uyumlu yapısal uyum-ekonomik istikrar politikaları yoksulluğu sorun olarak görmezken, IMF son yıllarda finansal programlama politikaları ile yoksulluğu önemsemeye başlamıştır.

Ancak kamu sektörünün ekonomide yerinin yeniden tanımlanması, özelleştirme uygulamaları ile devletin ekonomiden çekilmesi, kamu yatırımlarının ve istihdamının azaltılması, genel sübvansiyonların ve tarımsal desteklerin azaltılması-kaldırılması, reel ücretlerin düşürülmesi ve piyasaların dışa açık rekabetçi yapıya dönüştürülmesi gibi uygulamalarla şekillendirilen bu politikaların yoksullukla mücadele önermeleri de tartışmalıdır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de bölgesel yoksulluğun profilini, 1994 ve 2001 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi’nin ham verilerini kullanarak ortaya koymaktır. Mutlak ve göreceli olmak üzere iki yoksulluk yaklaşımı yoksulluğun Türkiye’de bölgesel profilini belirlemede kullanılacaktır. Bölgesel yoksulluk profilinde Akdeniz, Marmara ve Doğu Anadolu Bölgeleri karşılaştırılmalı olarak ayrıştırılmıştır. Bu bölgelerde yoksulluk yaş, eğitim, sosyal güvence ve kent-kır ayrımları yapılarak incelenmiştir.

2. Yoksulluk Tanımları

Genel anlamda yoksulluk, toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standartlarının mutlak veya göreceli olarak minimum bir düzeyinin altında kalan kişinin statüsü olarak tanımlanır. Ancak yoksulluğun kapsamı, ülkeden ülkeye, dönemden döneme refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılıklar gösterir

Dünya Bankasına göre yoksulluk, asgari yaşam standardına erişememe durumudur. Yoksulluk açlık, barınacak yerin olmaması, yeterli sağlık hizmetinin alınmaması, eğitim hizmetinden yararlanamama, iş sahibi olmama, gelecek için korku ve endişe duyma, temiz su kaynaklarına ulaşamama, temsil edilmeme ve özgürlükten yoksun olma ile ilişkilidir. Yoksulluğun mekandan mekana ve zaman boyunca değişen bir çok yüzü vardır ve bir çok şekilde tanımlanabilir. Ancak nasıl tanımlanırsa tanımlansın yoksulluk sıklıkla insanların kaçmak istediği bir durumdur (World Bank, 2003).

Yoksulluk kavramına yaklaşım iki gruba ayrılabilir. İlk grup yoksulluğun nedenleri ile ilgilenir ve kaynak ve/veya olanak eksikliklerine odaklanmıştır. İkinci grup yoksulluğun sonuçlarıyla ilgilenir ve yoksul yaşam şartları ve yoksulların alışkanlık ve davranışlarını inceler. İlk grup anglo-saxon, dolaylı ve geçimlik özellikler gösterirken, ikinci grup kıtasal, dolaysız veya temel ihtiyaçlar ve göreceli yoksulluk özellikleri gösterir. İlk grup para, maddi var-

lıklar, sermaye (fiziksel ve beşeri) ve zaman gibi kaynakların eksikliği ile ilgilenirken, ikinci grup yaşam şartları ve koşulları, alışkanlıklar ve davranışları dikkate alan yoksul durumu ile ilgilenir (Miller ve Sanod, 1996).

Dixon ve Macarow (1998)'a göre yoksulluk tüm toplumlara her zaman ahlaki ve politik olarak meydan okuyan sürekli bir problemdir. Onlara göre yoksulluk hayatta kalabilmek için gerekli olan şeylerin eksikliğini gösterir. Kısacası, yoksul bir bireyin normal şartlarda uygun bir şekilde giyinme ve beslenme olanağı yoktur ve bunun sonucu olarak ölüm riskiyle karşı karşıyadır.

Yoksulluğun tanımı kadar ölçülmesi konusundaki görüşler de farklıdır. Sen (1976)'e göre yoksulluğun ölçülmesinde iki farklı sorunla karşılaşılır; birincisi, toplam nüfus içerisinde yoksulları belirlemek, ikincisi ise, yoksullara ilişkin uygun bilgileri kullanarak yoksulluk indeksi oluşturmaktır. Şenses (2001)'e göre yoksulluğun ölçülmesine ilişkin temel aşamalar, yoksulluğun tanımlanması, yoksulluk kıstaslarının, ölçüm sorun ve yöntemlerinin belirlenmesi ve sonuçların değerlendirilmesi olarak sınıflandırılmıştır. Kısacası, herhangi bir yoksulluk çalışmasında öncelikli hedef toplumda kimin yoksul olduğunu belirlemek için belirli kriterleri kapsayan bir yoksulluk tanımının yapılmasıdır. Oysa, üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı olduğu söylenemez. Tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre farklı değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan diğerine ve zaman içinde değişiklik göstermektedir. Bu sebeple literatürde yoksulluğa ilişkin bir çok tanım bulunmaktadır ve bu tanımların hemen hepsi yoksulluğun farklı kıstaslarını göz önüne alarak, belirli sınırlamalar getirmişlerdir. Ancak bu tanımların anlamlarını açıklamak ve belirledikleri kıstaslar arasındaki farklılıkları ele alarak bunları birbirinden ayırmak oldukça güç ama gerekli bir işittir.

3. Farklı Yoksulluk Düzeyleri

Yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde üç ayrı yaklaşım vardır.

3.1 Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hane halkı ya da hane halkı fertlerinin biyolojik olarak hayatlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harca düzeyine veya kişilerin yaşamda kalabilmek için gerekli asgari tüketim harcamasını gerçekleştirecek gelire sahip olmaması şeklinde tanımlanabilir (World Bank, 2000). Bu yaklaşım, hayatta kalma kriterine dayandığından ve bu kriterin gerçekleşebilmesi için bireyin veya hane halkının kendini geçindirebilme kabiliyetine sahip olması gerektiğinden, mutlaklıdır. Ülkelerarası karşılaştırmalar için elverişli bir yaklaşımdır. Bu amaç doğrultusunda, ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate

almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir global yoksulluk sınırı belirlenebilir. Literatürde bu yaklaşıma ilişkin ilk çalışma, Seebohn Rowntree'nin 1899 yılında York şehri için yaptığı yoksulluk analizidir. Rowntree gıda, giyim, ısınma ve barınma gibi temel ihtiyaçları satın alabilecek bir gelir düzeyi belirlemeye çalışmıştır ve bu gelir düzeyinin altında kalanları yoksul olarak kabul etmiştir (World Bank, 2000).

3.2 Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk tanımı, kişinin bir toplumsal varlık olmasından hareket etmekte ve kendisini biyolojik olarak değil, toplumsal olarak yeniden üretibilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir (UNDP, 1998). Bu kavrama göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürmeme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi ya da hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir konudur. Bu nedenle göreli yoksulluk kavramı, farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade, gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Literatürde bu tanıma ilişkin ilk belirli ve kapsamlı çalışma yine İngiltere'de 1979 yılında Peter Townsend tarafından yapılmıştır. "İngiltere'de Yoksulluk" adlı bu çalışma yoksulluğun göreli görünümünü geniş bir şekilde ortaya koymaktadır (Townsend, 1979). Townsend'e göre "yoksulluk, kişilerin beslenme, topluma katılım ve toplumun geniş kesimi tarafından kabul gören yaşam standartlarından yoksun olmasıdır".

3.3 Öznel Yoksulluk

Öznel yoksulluk yaklaşımında yoksulluk, toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standartı düzeyi ile ilgilidir ve yoksulluk çizgisi anketler yapılarak toplumun görüşüne göre belirlenir. Yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin yoksul olmamak veya iyi bir gelir düzeyi için yeterli gördükleri gelir miktarı dikkate alınır. Öznel yoksullukta anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağ kurularak seçilen refah düzeyine karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir. (Atkinson, 1988).

4. Yoksulluk Çizgileri

Belirli kıstaslar ışığında yoksulluk tanımları yapıldıktan sonra bu tanımlara göre toplumda kimlerin yoksul, kimlerin yoksul olmadığını belirlemenmesi beraberinde, uygulamada yoksulluk çizgileri kavramını getirmiştir.

Yoksulluk çizgisi, yaşam ihtiyaçlarının karşılanması için tahmin edilen minimum düzeydir (UNDP, 1997). Bu çizgi bireyin ihtiyaçlarını karşılaya-

bilmesi, hayatta kalabilmesi veya gerekli olan kalori miktarını alabilmesi için uzmanlar tarafından belirlenmiş izafi bir çizgidir. Yoksulluk tanımlarının kapsamlarına göre bu çizgi değeri de değişmektedir.

Yoksulluk çizgileri, hükümetlere ve sivil toplum kuruluşlarına, yoksulların yaşam koşulları hakkında bilgi veren önemli enstrümanlardan biridir ve uygulamada parasal tabanlı ölçülen tek bir yoksulluk çizgisi yoktur. Yoksulluk tanımlarının kıstaslarına göre değişen bir çok yoksulluk çizgisi mevcuttur. Ancak uygulamada varolan bu yoksulluk çizgilerinin en belirgin özelliği, bileşik yoksulluk endeksleri hariç, bu izafi eşiği parasal bir değerle ifade etmele-ridir (World Bank, 1997).

Yoksulluk çizgilerinin iki farklı rolü vardır. Birincisi, bireyi yoksul saymadan önce yaşam için gerekli minimum düzeyin ne olduğunu belirler. İkincisi ise, farklı aile büyüklükleri ve kompozisyonları, farklı yaşam bölgeleri ve farklı zamanlar için bireyler arası karşılaştırma yapılmasına olanak verir. Bu, yoksulluktan kaçmak için, farklı özelliklere sahip birey veya hane halkının minimum düzeyde bir yaşama kavuşması için ne kadar harcama yapması gerektiğini gösterir. Atkinson'a (1997) göre her iki durum da yoksulluğun tanımlandıktan sonra ölçülmesi için gerekli olan yöntem ve tekniklerin, yoksulluk çizgisi kavramıyla vücut bulacağını ortaya koymaktadır

Genel olarak literatürde, yoksulluk çizgileri, belirli bir zaman ve yerde belirli bir bireyin referans fayda düzeyinin parasal maliyetidir. Böyle bir refah düzeyini elde edemeyen bireyler yoksul sayılmaktadır. Ancak burada önemli olan refahın nasıl hesaplanacağıdır (Ravallion, 1998).

5. Metodoloji ve Veri Kaynağı

Çalışmada iki farklı yoksulluk sınırı hesaplama tekniği kullanılmıştır:

- i. Mutlak yoksulluk
- ii. Göreli yoksulluk

i. Mutlak yoksulluk, alınması gereken minimum kalori miktarına bağlı olarak hesaplanır. Bu yaklaşıma göre yetişkin bir ferdin günlük kalori tüketimi için minimum sınır olan 2.450 kcal kullanılmıştır. Bu kalori miktarına ulaşabilecek gıda sepetinin parasal değeri ise yoksulluk sınırı olarak belirlenmektedir. Yetişkin bir fert için hesaplanan bu sınır, E , eşdeğer yetişkin fert sayısını göstermek üzere,

$$\frac{\text{Hane halkı tüketimi}}{(E)^{0.75}}$$

ile hanehalkına taşınmakta ve hane halkının alması gereken minimum kalori miktarının parasal değerine ulaşılmaktadır. Hane halkı için hesaplanan asgari alınması gereken kalori değeri, hane halkının toplam tüketim değeri ile kıyaslanmış ve $j = 1,2,3$ ayları ve $i = 1,2$ (kent ve kır) olmak üzere yerleşim yerlerini gösterdiğinde;

$$MGHAR_{ij} \leq HTHAR_{ij} \Rightarrow \text{hane halkı yoksul değil,}$$

$$MGHAR_{ij} > HTHAR_{ij} \Rightarrow \text{hane halkı yoksul olarak belirlenmiştir.}$$

Burada, $MGHAR_{ij}$, ilgili ay ve yerleşim yeri için minimum alınması gereken asgari kalori değerinin gıda sepeti maliyetini, $HTHAR_{ij}$, ilgili ay ve yerleşim yerinde örnek hane halkının aylık toplam tüketim harcamasını göstermektedir.

ii. Göreli yoksulluk, medyan gelirin yarısı yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre medyan gelirin yarısı yoksulluk çizgisi olarak alınmaktadır. Bu doğrultuda, hane halkı aylık toplam kullanılabilir geliri, ilgili ay ve kent, kır için, hane halkı medyan gelirinin yarısından daha az ise hane halkı yoksul kabul edilmektedir. Burada i ve j yine, sırasıyla, ayları ve kent kır ayırımı göstermek üzere,

$$MGY_{ij} \leq HTKD_{ij} \Rightarrow \text{hane halkı yoksul değil,}$$

$$MGY_{ij} > HTKD_{ij} \Rightarrow \text{hane halkı yoksul olarak kabul edilmiştir.}$$

MGY_{ij} , ilgili ay ve yerleşim yeri için hane halkı medyan gelirinin yarısını, $HTKD_{ij}$, ilgili ay ve yerleşim yeri için hane halkı toplam kullanılabilir değerlerini ifade etmektedir.

Çalışmada, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1994 yılında, 1 Ocak-31 Aralık ve 2001 yılında, 1 Ocak-31 Mart tarihleri arasında gerçekleştirilen, 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'nin on iki aylık birikimli ham verileri (DİE, 1997) kullanılmıştır. Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi örnekleme tasarımı gereği, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilmiştir. Uygulamalar 1994 yılı için 1 Ocak-31 Aralık tarihleri arasındaki süreyi kapsamak üzere, devreler itibarıyla Türkiye, kent, kır ve, yıllık boyutta da, Türkiye, kent, kır, 7 coğrafi bölge ve seçilmiş 19 il merkezi için bağımsız tahmin vermek üzere tasarlanmıştır (DİE, 1997).

Bu anketlerde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu tüm hane halkı fertleri kapsama alınmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan tüm yerleşim yerleri kapsama dahil

edilmiştir. Çalışmanın coğrafi kapsamındaki yerleşim yerleri, DPT'nin tanımı ve DİE tarafından diğer çalışmalarında kullanılan kent kır tanımları esas alınarak, nüfusu 20,001 ve daha fazla olan yerler *kent*, nüfusu 20,001 ve altı olan yerler *kır* olarak tanımlanmıştır. Örneklem çerçevesi olarak, 1994 yılı için, 1990 Genel Nüfus Sayımı çerçevesinde tabakalı örneklem kullanılmış olup nihai örneklem birimi hane halkıdır. (DİE, 1997). Ankette, her ay değişen, kentsel kesimde 1,522, kırsal kesimde 666 örnek hane halkı olmak üzere aylık toplam 2,188 hane halkı ile anket yapılmıştır (DİE, 1997).

6. Bölgesel yoksulluk ve Yoksulluk Profili Bulguları

Yoksulluğun profilini açıklamaya yönelik bilgiler, yoksulluğun nedenleri, yoğunluğu ve yoksulluğun giderilmesine yönelik önlemlerin neler olabileceği konusunda yol gösterici olacaktır. Bu amaçla yoksulluğun yerleşim yerlerine göre kent-kır ayırımı, kentler arası farklılık, yaş, eğitim durumu, cinsiyet, sosyal güvenlik sisteminden yararlanma, her hangi bir işte çalışma, işsizlik ve süresi, ailede fert sayısı, çocuk sayısı gibi bilgiler değerlendirilmektedir. Yoksulluk profili bölgeler arasında ve zamanlar arasında farklılık gösterebilecektir. Uygulanan politikalarda değişiklikler, yoksulluğun profilini de değiştirebilecektir.

Yoksulluğa ilişkin araştırmaların tamamlayıcı unsuru gelir dağılımı göstergeleridir. Yoksulluğun ekonomik boyutu içerisinde yer alan gelirin yaratılması kadar nasıl dağıtıldığı da önemlidir. Tablo 1 de Türkiye genelinde gelir dağılımı ve Gini katsayıları yer almaktadır.

Tablo 1 Türkiye Geneli Gelir Dağılımı

Yıllar	%20'LİK DİLİMLER					Toplam	Gini
	1	2	3	4	5		
1963 ^a	4.50%	8.50%	11.50%	18.50%	57.00%	100.00%	0.55
1968 ^a	3.00%	7.00%	10.00%	20.00%	60.00%	100.00%	0.56
1973 ^a	3.50%	8.00%	12.50%	19.50%	56.50%	100.00%	0.51
1978 ^a	2.90%	7.40%	13.00%	22.10%	54.70%	100.00%	0.51
1983 ^a	2.70%	7.00%	12.60%	21.90%	55.80%	100.00%	0.52
1986 ^a	3.90%	8.40%	12.60%	19.20%	55.90%	100.00%	0.50
1987 ^a	5.20%	9.60%	14.10%	21.20%	49.90%	100.00%	0.44
1994 ^b	4.73%	9.77%	14.02%	21.89%	49.60%	100.00%	0.46
2001 ^b	4.39%	9.03%	13.77%	21.33%	51.49%	100.00%	0.49
2002 ^c	5.30%	9.80%	14.00%	20.80%	50.10%	100.00%	0.44
2003	6.00%	10.30%	14.50%	20.90%	48.30%	100.00%	0.42

a. Kaynak: TÜSİAD, 2001:34.

b. Kaynak: DİE 1994 ve 2001 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketi'nden hesaplanmıştır.

c. Kaynak: DİE 6.11.2003 tarihli basın bülteni (<http://www.die.gov.tr/turkish/sonust/hhgeltuk/071103.htm>).

d. Kaynak: DİE 6.10.2004 tarihli Haber Bülteni

Tablo 2 de, mutlak ve görelî gelir kriterlerine göre, 1994 ve 2001 yılları için kırsal ve kentlerde Gini katsayıları verilmektedir. 1994 ve 2001 yılı verilerine göre, kırsal ve kent alanlarında her iki yöntemle göre dağılım kendi içinde büyük değişiklik göstermemektedir. Hesaplanan Gini katsayıları Dünya Bankasının yapmış olduğu çalışmada bulunan Gini katsayılarıyla uyumlu çıkmıştır.

Tablo 2 Mutlak (Gıda) ve Görelî (Gelir) Kriterlerinde Gelir Dağılımı (1994-2001 Gini)

	1994			2001		
	Türkiye	Mutlak	Görelî	Türkiye	Mutlak	Görelî
Kırsal	0.412	0.323	0.238	0.387	0.337	0.233
Kent	0.451	0.371	0.215	0.448	0.288	0.237

Tablo 3’de bölgeler için her iki yöntemle hesaplanan Gini katsayıları yer almaktadır. İki yöntemde de bölgeler arasında büyük farklılıklar görülmektedir.

Tablo 3 Bölgesel Gelir Dağılımı-Mutlak ve Görelî Kriter (1994-Gini)

Bölge	Türkiye	Mutlak	Görelî
Marmara	0.469	0.328	0.237
Ege	0.425	0.363	0.250
Akdeniz	0.439	0.339	0.241
İç Anadolu	0.442	0.374	0.276
Karadeniz	0.442	0.302	0.250
Doğu Anadolu	0.391	0.389	0.257
GüneyDoğu A.	0.385	0.313	0.226

Tablo 4’de 1994 ve 2001 yılları için, iki yaklaşımla hesaplanmış yoksul fert ve hane sayıları ve değişim değerleri yer almaktadır. Her iki dönemde de yoksulların oranında önemli değişim gözlemlenmemektedir. Yoksulların fert ve hane olarak sayılarının artmasına karşılık oransal değişiklik düşük miktarda olmuştur.

Tablo 4 Yoksulluk Oranları: Türkiye Genel

		Yoksul Fert Oranı	Yoksul Hane Oranı	Yoksul Fert Sayısı	Yoksul Hane Sayısı
Medyan Gelirin Yarısına Göre	1994	18.38	16.00	10,928,615	2,134,728
	2001	17.69	15.21	11,443,229	2,343,213
	Değişim	-00.69	-00.79	514,614	208,485
Alınması Gereken Minimum Gıda Oranına Göre	1994	06.99	05.10	4,156,203	680,445
	2001	07.76	05.49	5,021,883	846,445
	Değişim	00.77	00.39	865.68	166

Yoksulluğun kırsal alanlar ve kentsel alanlardaki dağılımı Tablo 5 de yer almaktadır. Her iki yıl ve yöntemde de kırsal alanda yoksulluğun kentlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe, çalışan sayısına karşılık milli gelirden aldığı payın düşük olması bu bulguyu destekler niteliktedir. Tarımsal üretimde verimliliğin artırılması, yoksulluğun azaltılmasında etkin olabilecektir.

Tablo 5 Yoksulluk Oranları: Kır-Kent (%)

	1994		2001	
	Mutlak	Görel	Mutlak	Görel
Kır	3.84	11.31	3.54	9.06
Kent	1.25	4.69	1.94	6.14

Tablo 6, bölgeler arası ve bölge içi yoksulluğu göstermektedir. Her iki hesaplama yöntemine göre İç Anadolu Bölgesi en yüksek yoksulluğa sahipken, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri bölge içi yoksulluğun en yüksek olduğu bölgelerdir. Kıyı şeridinde yer alan Marmara ve Ege bölgeleri bölge içinde yoksulluğun en düşük olduğu bölgelerken, Akdeniz bölgesinde bu oran yükselmektedir.

**Tablo 6 Türkiye Bölgesel ve Bölge İçi Yoksulluk Oranları
(Mutlak-Görelî,1994)**

Bölge	Mutlak		Görelî	
	Bölgesel	Bölge İçi	Bölgesel	Bölge İçi
Marmara	1.17	4.43	1.72	6.50
Ege	0.30	1.94	1.56	9.87
Akdeniz	0.81	6.47	2.02	16.12
İç Anadolu	1.33	7.47	3.02	16.90
Karadeniz	0.44	3.51	2.14	16.77
Doğu Anadolu	0.82	11.71	1.27	18.03
Güney Doğu A.	0.77	10.52	2.31	31.48

Tablo 7 ve 8, Türkiye geneli ve bölgeler arasında yoksulların kendi içinde gelir dağılımını vermektedir. Her iki hesaplama yönteminde de yoksulluğun, yoksulluk çizgisine yakın yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Tüm bölgelerde en yoksul ilk %20 lik birinci dilim ile en az yoksulu temsil eden beşinci % 20 lik dilim arasında önemli fark bulunmaktadır.²

Tablo 7 Türkiye ve Bölgesel Yoksullar Arası Gelir Dağılımı % (Görelî)

%20 Dilimler	1	2	3	4	5	Toplam
Türkiye	6.87	12.58	19.70	23.78	37.05	100
Marmara	11.05	14.11	20.45	23.30	31.07	100
Ege	6.35	13.72	19.67	24.77	35.46	100
Akdeniz	7.83	14.31	21.08	22.92	33.84	100
İç Anadolu	5.45	13.22	20.45	23.15	37.70	100
Karadeniz	8.07	14.40	18.75	24.23	34.52	100
Doğu Anadolu	7.08	11.45	19.23	25.69	36.52	100
Güney Doğu A.	8.75	16.10	19.08	24.74	31.30	100

² Her iki tabloda yer alan gelir dilimlerinden dördüncü dilimler çıkarılarak yapılan hesaplamada dağılıma ilişkin benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 8 Türkiye ve Bölgesel Yoksullar Arası Gelir Dağılımı % (Mutlak)

%20 Dilimler	1	2	3	4	5	Toplam
Türkiye	5.73	12.21	17.08	24.09	40.87	100
Marmara	7.42	13.14	16.65	18.36	44.43	100
Ege	4.76	9.65	21.11	25.17	39.31	100
Akdeniz	5.37	12.36	15.47	25.41	41.39	100
İç Anadolu	3.85	9.19	16.39	25.44	45.13	100
Karadeniz	6.65	9.11	11.63	22.15	50.46	100
Doğu Anadolu	4.35	14.31	21.85	23.67	35.81	100
Güney Doğu A.	6.82	13.91	19.19	22.71	37.37	100

Yoksulluğun, yoksulluk çizgisinin hemen altında yoğunlaşması yoksullarla yönelik politika uygulamalarında hedefleme kolaylığı sağlamaktadır. (Şenses, 2003). Benzer yoğunlaşma, bölgesel ayırimda da görülmekte ve bu da hedefleme açısından ek kolaylık sağlamaktadır. Yoksullukla mücadele için geliştirilen önlemlerin kısa sürede sonuç vermesi ve yoksulların önemli bir kısmının durumlarının çok umutsuz olmadığını düşünmeleri açısından önemli bir bulgudur.

Tablo 9 ve 10, her iki yöntemle üç bölge için, nüfusun yaşa göre ayırımının yoksulluk dağılımını göstermektedir. Her iki yönteme göre, yoksulluk dilimlerinde 0-15 yaş grubunu oluşturan çocuklar en geniş paya sahiptir. Genç nüfus yoksulluktan her düzeyde önemli boyutta etkilenmektedir. 15-45 çalışma yaş aralığında yoksulluk oranı düşerken, yaşlı nüfusta tekrar artış göstermektedir. Yoksulluk sınırının altında yer alan gelir düzeyinde çocuk sayısının çok olmasının nedenleri arasında ailelerin geleceklerini güvence altına alma veya eve gelen toplam geliri arttırma düşüncesi bulunmaktadır. Bu sonuç yoksullukla mücadele programlarında çocuklara yönelik eğitim, sağlık ve beslenme gibi önlemlerin alınması gerekliliğini göstermektedir.

Tablo 9 Yoksulluğun (Görelî) Bölgesel Yaş Dağılımı % (1994)

%20 Dilimler	1	2	3	4	5
Marmara Bölgesi					
0-15 Yaş	41.62	41.33	39.98	40.15	44.87
15-30 Yaş	24.72	26.25	21.08	26.36	24.50
30-45 Yaş	15.46	19.84	24.76	21.42	20.25
45+ Yaş	21.40	12.58	14.18	12.07	10.38
Akdeniz Bölgesi					
0-15 Yaş	36.70	42.86	42.57	45.61	50.68
15-30 Yaş	25.50	23.90	26.19	24.10	21.93
30-45 Yaş	12.94	19.51	15.12	17.74	15.96
45+ Yaş	24.85	13.73	16.12	12.55	11.43
Doğu Anadolu					
0-15 Yaş	38.66	47.50	45.12	51.10	53.10
15-30 Yaş	26.29	22.56	28.34	24.51	25.83
30-45 Yaş	9.11	14.58	14.50	14.36	11.73
45+ Yaş	25.95	15.36	12.04	10.02	9.34

Tablo 10 Yoksulluğun (Mutlak) Bölgesel Yaş Dağılımı % (1994)

%20 Dilimler	1	2	3	4	5
Marmara Bölgesi					
0-15 Yaş	47.12	41.70	49.76	44.52	38.88
15-30 Yaş	22.87	24.88	16.56	20.34	27.48
30-45 Yaş	18.86	20.19	25.42	26.67	17.55
45+ Yaş	11.15	13.23	8.26	8.48	16.09
Akdeniz Bölgesi					
0-15 Yaş	42.66	53.59	45.39	47.57	43.63
15-30 Yaş	26.57	20.02	27.70	27.62	29.45
30-45 Yaş	12.64	17.27	13.56	16.15	14.47
45+ Yaş	18.13	9.12	13.35	8.66	12.45
Doğu Anadolu					
0-15 Yaş	46.11	46.91	54.68	56.83	58.16
15-30 Yaş	24.31	26.52	20.50	23.19	17.66
30-45 Yaş	12.65	12.88	15.52	10.68	15.85
45+ Yaş	16.93	13.69	9.30	9.30	8.33

Tablo 11 Yoksulluk (Görelî) Bölgesel Eğitim Dağılımı % (1994)

%20 Dilimler	1	2	3	4	5
Eğitim Durumu	Marmara Bölgesi				
Okul Öncesi	5.62	14.24	5.14	13.48	9.52
Okur Yazar Değil	37.65	15.29	17.92	6.06	18.82
Okur Yazar	13.14	19.21	28.25	25.39	20.68
İlkokul	36.45	45.30	43.10	41.70	42.62
Ortaokul	4.30	0.00	0.71	6.30	4.13
Lise	1.87	5.95	4.88	6.10	3.77
Meslek Lisesi	0.00	0.00	0.00	0.97	0.26
Yüksek Okul	0.97	0.00	0.00	0.00	0.20
	Akdeniz Bölgesi				
Okul Öncesi	13.42	18.30	12.33	14.09	13.57
Okur Yazar Değil	42.38	33.91	15.78	15.08	27.06
Okur Yazar	8.27	14.33	15.92	16.77	15.43
İlkokul	30.23	29.10	45.79	43.79	36.27
Ortaokul	3.71	0.75	6.90	6.98	4.72
Orta-Dengi Meslek	0.00	0.84	0.00	0.00	0.17
Lise	1.99	2.77	3.27	3.28	2.38
Meslek Lisesi	0.00	0.00	0.00	0.00	0.22
Yüksek Okul	0.00	0.00	0.00	0.00	0.17
	Doğu Anadolu Bölgesi				
Okul Öncesi	14.90	14.91	25.09	17.20	17.29
Okur Yazar Değil	50.35	42.84	17.33	13.30	31.52
Okur Yazar	8.03	24.14	12.03	22.69	16.99
İlkokul	23.40	15.74	39.11	38.85	29.74
Lise	1.22	1.19	3.07	0.94	1.38
Meslek Lisesi	2.10	1.18	3.37	7.03	3.07

Tablo 11 ve 12, yoksulluğun her iki yöntemle hesaplanmasında, üç bölge için eğitim durumlarını göstermektedir. Tablolar eğitim düzeyi ile yoksulluk arasındaki ters yönlü ilişkiyi açık biçimde göstermektedir. İlkokul ve öncesi eğitim düzeyinde yoksulluk yoğunlaşırken, eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk azalmaktadır. Diğer önemli bir çıkarım da, meslek kazandırmaya yönelik eğitimin yoksulluğu azalttığıdır. Orta eğitim sonucunda meslek sahibi olanların iş bulma olasılığının yüksek olması ve yüksek ücret alabilme şansları, yoksullar arasında yer almamalarını sağlamaktadır.

Tablo 12 Yoksulluk (Mutlak) Bölgesel Eğitim Dağılımı % (1994)

%20 Dilimler	1	2	3	4	5
Eğitim Durumu	Marmara Bölgesi				
Okul Öncesi	8.11	17.08	29.26	14.09	16.64
Okur Yazar Değil	21.92	15.40	4.96	12.35	12.03
Okur Yazar	15.46	27.42	16.19	10.13	20.79
İlkokul	46.78	26.52	48.41	57.35	43.05
Lise	1.39	0.00	1.18	6.08	1.93
Meslek Lisesi	0.00	0.28	0.00	0.00	0.06
	Akdeniz Bölgesi				
Okul Öncesi	15.58	12.39	9.16	8.00	9.93
Okur Yazar Değil	47.70	37.49	18.37	24.96	31.22
Okur Yazar	10.30	22.57	21.20	29.21	21.82
İlkokul	23.49	24.57	39.45	24.78	29.19
Ortaokul	2.94	0.00	3.25	13.04	5.12
Lise	0.00	2.16	0.00	0.00	0.42
Meslek Lisesi	0.00	0.83	8.57	0.00	2.30
	Doğu Anadolu Bölgesi				
Okul Öncesi	14.37	24.43	9.81	16.50	17.62
Okur Yazar Değil	41.63	34.43	25.70	31.13	30.09
Okur Yazar	13.89	24.21	13.62	19.46	18.17
İlkokul	27.32	16.93	46.36	27.00	31.12
Ortaokul	0.40	0.00	1.62	4.10	1.22
Lise	2.39	0.00	2.89	1.80	1.77
Meslek Lisesi	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00

Tablo 13 Kır-Kent Yoksullararası (Mutlak -Görelî) Gelir Paylaşımı
% (1994-2001)

	1994 Görelî				
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
Kır	8.08	15.64	17.55	26.22	32.52
Kent	8.39	16.40	19.00	31.36	33.24
	2001 Görelî				
Kır	8.91	14.47	18.60	23.87	34.15
Kent	7.57	15.54	19.07	26.98	30.85
	1994 Mutlak				
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
Kır	7.05	13.68	15.14	23.58	40.55
Kent	3.00	11.56	21.77	25.74	37.93
	2001 Mutlak				
Kır	6.46	13.44	16.97	24.77	38.34
Kent	8,65	14.06	16.92	27.50	32.87

Tablo 13, kırsal ve kentlerde yoksullar arası dağılımı göstermektedir. Tablo 14 ve 15, kırsal ve kentlerde, her iki yöntemde sosyal güvenlik sistemine dahil olanlarla olmayanların yoksulluk oranlarını göstermektedir. Tablolar açık biçimde sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayanların yoksulların çok büyük bir kısmını oluşturduğunu göstermektedir. Sosyal güvenlik sisteminden yararlananların sayısının artırılması, yoksulluğu önleyici önlemler arasında önemli yer tutabilecektir.

**Tablo 14 Kırsal-Kent Yoksullararası(Mutlak) Sosyal Güvenlik %
(1994-2001)**

1994 Mutlak-Kırsal					
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
Kayıtlı Değil	100.00	100.00	99.65	99.67	98.86
SSK	0.00	0.00	0.35	0.33	1.14
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
2001 Mutlak-Kırsal					
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
SSK	1.38	2.09	0.00	4.47	0.00
Emekli Sandığı	0.00	0.00	0.00	0.40	0.00
Bağ-Kur	1.92	3.77	4.71	5.29	5.19
Kayıtlı Değil	96.71	94.11	95.32	89.80	94.81
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

1994 Mutlak-Kent					
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
Kayıtlı Değil	98.29	94.91	99.64	96.61	98.52
SSK	1.71	5.09	0.36	2.58	1.48
Diğer	0.00	0.00	0.00	0.81	0.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
2001 Mutlak-Kent					
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
SSK	9.68	4.61	10.60	36.04	8.21
Emekli Sandığı	0.00	0.00	0.00	5.39	1.81
Bağ-Kur	13.94	3.14	3.87	0.00	10.22
Kayıtlı Değil	76.38	92.25	85.54	58.56	79.75
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Tablo 15 Kırsal-Kent Yoksullararası (Görelî) Sosyal Güvenlik % (1994-2001)

	1994 Görelî-Kırsal				
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
Kayıtlı Değil	99.84	98.20	99.26	98.05	98.70
SSK	0.16	1.80	0.74	1.95	1.30
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
	2001 Görelî-Kırsal				
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
SSK	0.25	2.70	2.17	7.83	3.89
Emekli Sandığı	0.00	0.00	0.00	1.29	0.90
Bağ-Kur	3.06	5.82	3.49	5.18	7.43
Özel Sandık	0.00	0.00	0.61	0.00	0.00
Kayıtlı Değil	96.68	91.48	93.72	85.71	87.78
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

	1994 Görelî-Kent				
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
Kayıtlı Değil	98.10	93.63	95.06	97.76	95.48
SSK	1.88	6.14	4.60	2.24	4.52
Emekli Sandığı	0.02	0.23	0.34	0.00	0.00
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
	2001 Görelî-Kent				
% 20 Dilimler	1	2	3	4	5
SSK	11.60	27.83	25.39	20.40	20.47
Emekli Sandığı	0.00	0.00	0.92	5.61	2.44
Bağ-Kur	15.58	4.81	2.48	9.86	3.49
Özel Sandık	0.00	0.00	1.80	0.00	0.00
Kayıtlı Değil	72.82	67.39	69.40	64.11	73.63
Toplam	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

8. Sonuç

Türkiye ekonomisinde, 1994-2001 dönemi için, yoksulluğun boyutunu ve profilini analiz etmeye yönelik bu çalışmada, mutlak ve görelî gelire dayalı yoksulluk oranları hesaplanmıştır. Hesaplamalarda 1994-2001 yılları için DİE Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi ham verileri kullanılmıştır. Yoksulluğun farklı yerleşim alanlarındaki boyutu, coğrafi bölge ve kent-kırsal ayrımı yapıla-

rak hesaplanmıştır. Kırsal yerleşim alanlarında yoksulluk, kentlere göre daha yüksek oranda çıkmıştır. Bölgesel analizde ise yoksulluk, İç Anadolu, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde, diğer bölgelere göre daha yüksek bulunmuştur. Yoksulluğun kendi içinde yapılan gelir dağılımı analizinde ise yoğunlaşmanın, yoksulluk çizgisine yakın olduğu görülmüştür. Bu sonuç, yoksullukla mücadele programlarında hedef belirlenmesi ve sonuç alınması açısından önemlidir. Yaş ve eğitim durumlarına göre yapılan analizde, eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranının azaldığı, ilköğretim ve daha alt düzeyde eğitimde yoksulluğun çok yüksek oranlara çıktığı sonucu elde edilmiştir. 0-15 ve 45 yaş üstü gruplarında yoksulluğun oransal olarak arttığı görülmüştür. Diğer bir önemli sonuç da, sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olanlar arasında yoksulluğun düşük düzeyde olduğu görülürken buna karşılık yoksulluğun herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar arasında çok yüksek boyutlarda gerçekleştiğidir.

Yoksulluk Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Makroekonomik istikrarı sağlamaya yönelik politikaların yoksulluğu giderici boyutlarının bu güne kadar eksik veya yetersiz olması, sorunun giderek büyümesine yol açmıştır. Uygulanan Neo-Liberal politikalar gelir desteği gibi sosyal politika önlemlerini önermektedir. Oysa yoksullukla mücadelede başarılı olabilecek politikalar, hızlı ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak, istihdam yaratan bir ekonomik yapı ve gelirin yeniden dağılımını düzenleyen mali önlemleri içermelidir. Genç nüfusun eğitimi, iş kurmak isteyenlere kredi olanakları, sosyal güvenlik sisteminin yaygınlaştırılması, yoksulluk çizgisinin hemen altında yoğunlaşan yoksulluğu gidermede başarılı olacaktır.

Kaynaklar

- ATKINSON, B. A. (1997), “Three Lectures on Poverty in Europe”, (mimeo). Nuffield College, Oxford.
- BAŞARAN, A. (2004), *Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Yoksullaşmaya Etkisi (1994-2002)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- CELASUN ,M. (1986), “Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-1983: Estimated Measures of Inequality and Poverty”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 13(1-2)
- DANSUK, E. (1977), *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo –Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi*. Uzmanlık Tezi . Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2472,

- DİE (1997), *1994 Yılı Hane Halkı Gelir ve Tüketin Harcamaları Anketi*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DIXON, J. ve MACAROW, D. (1998), *Poverty: A Persistent Global Reality*. London: Routledge.
- DUMANLI, R. (1996), *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: 2449.
- ERDOĞAN, G. (2000), *Türkiye'de Yoksulluk: Boyutu ve Profili*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- MILLER, S. M. ve SANOD, S. M. (1996), *Poverty: A Global Review Handbook on International Poverty Research*. Oslo: Scandinavian University Pres.
- RAVALLION, M. (1998), "Poverty Lines in Theory and Practice", LSMS Working Paper: No.133. Washington, D.C.: The World Bank,
- SEN, A. K. (1976), "Poverty: An Ordinal Approach to Measurement", *Econometrica*, 44, 219-231.
- ŞENSES, F. (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ŞENSES, F. (2003), "Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlem ve Öneriler", A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, (eds.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar – Korkut Boratav'a Armağan* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları
- TOWNSEND, P. (1979), *Poverty in The United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Middlesex: Penguin Books Ltd.
- TÜSİAD (2000), *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Bir Karşılaştırma*. İstanbul: TÜSİAD Yayın No:295.
- UNDP (1997), *Poverty and Human Development*. Human Development Papers 1997, Human Development Report Office. New York: The United Nations Development Programme.
- UNDP (1998), *Overcoming Human Poverty*. UNDP Poverty Report 1998. New York: The United Nations Development Programme.
- WORLD BANK (1997), "Poverty and Income Distribution in Latin America: The Story of the 1980s". World Bank Technical Paper No:351, Washington, D.C.
- WORLD BANK (2000), *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*, Washington, D.C.: The World Bank.
- WORLD BANK (2003), "PovertyNet: A World Free of Poverty", www.worldbank.org/poverty/mission/up1.htm.